

ר' שמעון אומר: כל כהן שאינו מודה בעבודה – אין לו חלק בכהונה' – פרש"י 'שאינו מודה בעבודה' – שאומר משה בדה מלבו דברי הקרבנות. וקשה לפי זה הלא גם בשאר חלקי התורה, לאו דוקא בעבודה, אם אינו מודה בהם הרי הוא אפיקורס ומסתבר שהוא בכלל 'בן נכר' – שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, שפסול לעבודה (כבזבחים כב)?

והיה אפשר לפרש שאין מדובר בכופר אלא שאינו מקבל עליו לעסוק בעבודה. (וכן משמע לכאורה בבכורות ל). (עפ"י זבח תודה – בסוף מנחות.

וב"ד דוד' רצה לומר בדעת התוס' שמדובר ברשע שאין העבודה חביבה בעיניו. וכתב לפי"ו שכשאין כהן אחר, אפשר שזה כשר.

ולישב דברי רש"י יש לומר, שאפילו הוא בגדר תינוק שנשבה לבין העכו"ם, שמצד דין 'בן נכר' נראה שאין לפסלו, שאנוס הוא, מכל מקום כיון שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בה.

ואולם צ"ע בדבר, שהרי כענין הוה מצאנו בדיני עירוב, שמי שאינו מודה בעירוב אוסר את בני החצר ואין מועיל העירוב עמו. (וכיו"ב כתב הרמב"ם (בתשובה עא), שמי שאינו מודה בענין מנין עשרה או בזימון בשלשה אינו יכול להצטרף להם, וכבעירוב. וכענין זה מצאנו שהכופר בתחית המתים אין לו חלק בתחיה"מ. והמבעט בכפרת יום כיפורים, אין יוהכ"פ מכפר עליו), ומבאר בחזו"א (או"ח פז, ד) שתינוק שנשבה שנידון כאנוס, וכן מי שאבותיו פרשו מדרכי ציבור והוא נתגדל ללא תורה – דינו כישראל לכל דבר ושחיטתו מותרת וזוכין עבדו בעירוב. ('אמנם אחר שהשתדלו עמו והוא מזיד ומאמין לשוב דינו דינו כמומר, ושיעור ההשתדלות תלוי לפי התבוננות הדיינים כאשר יופיעו ברוח קדשם בהכרעת דינו'; 'וצריך למוד שיעור ידיעתו אי לא חשיב מזיד'). ושמא כאן שונה, שגוה"כ היא שרק זה המקריב בפועל, שמודה בעבודה ממש – יש לו חלק בה).

והריטב"א מפרש שמודה שאמר משה מפי הגבורה, אלא שאינו מודה במקצת מן העבודות, שאומר שאינן חובה ואינן מעכבות.

ואף על פי שאדם כזה ודאי כופר הוא בדברי רז"ל – כיון שהוא מאמין בתורה שבכתב, אינו בכלל מומר לכל התורה אלא דינו כמומר לדבר אחד ואינו מחלל עבודה (עפ"י חזון איש יו"ד ב, יח. והוכיח כן מכמה מקומות [וע"ע בחולין ג-ה]).

וע"ע במובא בזבחים כב לענין גדר 'בן נכר', ואודות כשרות כהן רשע בעבודה, ונתינת פדיון הבן לכהן כזה).

'היציקות והבלילות...' – על סדר הדברים – ע' במובא במנחות יח.

דף קלג

'אמר רבא: בדק לן רב יוסף, האי כהנא דחטיף מתנתא חבובי קא מחבב מצוה או זלזולי קא מזלזל במצוה, ופשטנא ליה ונתן ולא שיטול מעצמו' – פשט הדברים מורה שפשט לו כפי אחד מן הצדדים ששאל, שאין לחטוף המתנות ויש בדבר משום זלזול מצוה. מזה משמע שאין הנידון כאן לאסור מצד שחוטף מן הבעלים את המתנות ומפקיע מהם את זכות 'טובת הנאה' שיש להם, לבחור את הכהן אשר חפצים בו, אלא משום מדת דרך ארץ וזלזול במצוה.

וטעם הדבר שאין איסור משום גזלת הבעלים – נראה שמדובר כאן שהבעלים מתרצים ליתן לו. ולכן פרש רש"י שחטף מן התינוקות שנושאים, והיינו שחוטף מהתינוקות ואח"כ מבקש מן הבעלים שיתנו לו מרצונם. עוד יש לפרש, שהבעלים נותנים המתנות לתינוקות להוליכן לכל כהן שיזדמן להם. (עפ"י פרי יצחק ח"ב סוסי"ג – עפ"י הר"ן. ותמה על פירוש הפרי-חדש סא, לג).

ובחדושי הגר"ר בענגיס (ח"ב סו, כה) כתב, שהחוטף מיד הבעלים הרי הוא מבטלם ממצות נתינה, דכתיב 'ונתן' ולא שיטול מעצמו. וצידד שלכן פרש"י שחטף מיד התינוקות – כי מיד הבעלים אסור לחטוף, כי מבטלם בכך ממצוותם. ודבריו צ"ב, אם לא מתקיימת מצות נתינה כשחוטף מן הבעלים, כמו"כ לא מתקיימת כשחוטף מן התינוקות, שהרי סוף סוף לא נתקיימה 'נתינה'. ועוד, הלא לפרש"י יוצא שמ'ונתן' למדנו שאסור בכל אופן, גם כשנוטל מתינוקות, הרי שאין חילוק ממי הוא חוטף.

'אמר אביי: מריש הוה חטיפנא מתנתא... כיון דשמענא... לא חטיפנא, מימר אמרי הבו לי... כיון דשמענא להא... מימר נמי לא אמינא ואי יהבו לי – שקילנא, כיון דשמענא...' – אל יעלה על הדעת שאביי מספר בגנות מעשיו שמקודם, אלא שגילה בזה דבר עמוק; כאשר היה שומע מה ששמע, תיכף היה נמשך לצאת מדרכו שהורגל בה, ולא עיכבו שום נידנוד-נגיעה מלפרוש, ובוהו בירר עצמו שהנהגתו מקודם לקבל, היתה כולה לשם שמים. ובודאי היה ברצונו ית' שיקבל, לכן העלים ממנו וגילה לו כל אחד ואחד בזמנו. (מי השילוח – ח"ב, לקוטי הש"ס.

מצינו לאביי בעוד מקומות ששינה ממנהגו מפני מה ששמע – בברכות ח. ומגילה כט. וכן העיד אביי על רבו, רבה – בשבת כג. ובב"ח ח. וכן מצאנו זאת אצל ר' זירא – בברכות נג ובע"ז מ. וכן רב נחמן – בשבת קח:).

– '... הוא נוכח מתורתו של ר' מאיר, להכיר צורת גזילה בקבלת חלק שזיכתה לו תורה, ואף על פי שהאכילה מצוה וגם הוא לא היה עשיר, מכל מקום כיון שיש עניים יותר ממנו, הרי הוא גוזלם. והנה מלבד הכרתם הגדולה והעמוקה – ברע ובחומר העבירה – המשתקפת מתוך המאמרים האלה, גילו לנו חז"ל על ידי זה עולמות של תורה חדשים ותורה לפנים מתורה. כאן בנין-אב לכל התורה, לכל הציוויים והאזהרות, התיבועות והתוכחות הפרטיות והכלליות שבה. בזה מלמדים אותנו את שפת המקרא האמת...'

וכך אנו צריכים וחייבים לחקור ולעיין עיון רב בכל ציווי ואזהרה ובכל מלה יתרה שבתורה, למצוא פשר דבריהם בתוך דברי חז"ל ורבותינו הראשונים, ולדמות מילתא למילתא'. (אור הצפון – שיחות הרנ"צ פינקל זצ"ל 'הסבא מסלבודקא', ח"ב עמ' קמד).

'הצנועים מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקים' – 'ואין להתקוטט בעבור שום מצוה, שהרי שנינו הצנועים מושכים את ידיהם מלחם הפנים (דרכי משה ומג"א או"ח נג, כב. וע"ש במשנ"ב ובקיצור שו"ע כט, ט). 'אסור לאדם להתפלל (לפני העמוד) בלא רצון הציבור. וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלימות – אין עונין אמן אחר ברכתיו. אם יש בו יראת שמים, יברח מהעמוד, אם רואה אפילו רק יחידים שאין רוצים בו. וכל מצוה שהיא במחלוקת – אינה מצוה. ולא יתקוטט לעשות מצוה שאינה מוטלת עליו, שהרי אכילת קדשים בודאי מצוה גדולה היא, ומכל מקום שנינו בלחם הפנים שהצנועים מושכים את ידיהם מהחלוקה אם מתקוטטים בעד זה, כדאיתא ביומא (לט). ועל זה אמרו, כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישע אלקים' (ערוך השלחן שם).

'השונה לתלמיד שאינו הגון...' – 'אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם. אבל אם היה הולך בדרך לא טובה, מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו...'. (לשון הרמב"ם תלמוד תורה ד, א). 'ואם אי אפשר להחזירו למוטב תחלה והוא דוחק ליכנס ללמוד – תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, ולא כיהושע בן פרחיה שדחה לפלוני בשתי ידיים'. (לשון הגר"ז בשו"ע הל' ת"ת ד, יז).

וביתר באור ב'קונטרס אחרון' שם: 'אף שהרב אין צריך להכניס את עצמו לספק זה, שמא לא יחזור התלמיד למוטב, ונמצא כוזר אבן למרקוליס, אבל התלמיד עצמו חייב להכניס את עצמו, דמה יפסיד, וגם הרב יש לומר שצריך להכניס את עצמו לבית הספק אם אי אפשר בענין אחר, אלא אם אפשר להחזירו תחלה למוטב ע"י שלא יכניסוהו לבית המדרש – מדחים אותו תחלה...!'

וע"ע: דעת חכמה ומוסר ח"ג רצו.

'כזורק אבן למרקוליס' – כשם שהזורק אבן למרקוליס, אף על פי שכוונתו לטובה, לרוגמו – חייב, כי כן היא עבודתו (סנהדרין סד.), כך המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון, הגם שכוונתו לטובה – עבירה היא (עפ"י 'לקוטים ישרים').

מדברי כמה מן המפרשים נראה שהאיסור הוא משום השפעה שלילית של לימוד תורה על תלמיד שאינו הגון, וכעין 'לא זכה נעשית לו סם המות'. ואולם ממה שכתב בספר עלי שור (ח"ב עמ' קיא. עפ"י דברי הרמח"ל בדרך ה' – ח"ד פ"ב) נראה שאעפ"י שבכח התורה להועיל לתלמיד, שהמאור שבה בכחו להחזירו למוטב, אעפ"כ אסור למסור התורה למי שאינו ראוי. ובאופן אחר – הורונו כאן רבותינו ז"ל, שאם נמצאת באדם מדה זו, ללמד לתלמיד שאינו הגון, הרי זו השחתת דרכו, לעשות מעשים אשר אינם נושאים שום פרי, וקרוב הוא לעבוד עבודה זרה, שאינה מוציאה פירות. ומזה ילמוד האדם לדקדק במעשיו לעשות דברים אשר אוכלים מפירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. (עפ"י 'דעת חכמה ומוסר' לרבי ירוחם ליבוביץ וצ"ל ממיר. ח"ג יג.)

וזו לשון רבי נחמן מברסלב (לקוטי מוה"ר ח"א ס, ז):

'כשעוסק לעורר בני אדם, הוא צריך לשמור עצמו מתלמידים שאינם הגונים, כדי שלא יהא נדבק בו מהרע שלהם, שלא יזיק לו, כמו שאמרו רז"ל: כל המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון וכו'. וכן אסרו חז"ל (שבת קח) לכתוב על עור בהמה טמאה שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך – מן המתור לפיך, וכשלומד עם אחר הוא בחינת כתיבה, כי הלשון הוא בחינת לשוני עט סופר מהיר – שנחקק ונכתב על לב התלמיד, כמו שנאמר כתבם על לוח לבך, ועל כן צריך שלא יהיו דבריו נכתבין על בחינת עור בהמה טמאה, היינו תלמיד שאינו הגון.

אך אי אפשר לבשר ודם להיות נשמר בעצמו שלא ישמעו תלמידים שאינם הגונים ממנו, ולזה צריך שיהיה לימודו ללמוד וללמד ולשמור ולעשות, דהיינו שעל ידי לימודו עם תלמידו יהיה כאילו עשאו לחבירו וכאילו עשאו לדבר תורה, כמו שאמרו רז"ל (סנהדרין צט): כל המלמד בן חבירו תורה כאילו עשאו וכו' וכאילו עשאו לדברי תורה וכו'. וכשלומד בכונה זו, אזי השי"ת שומר אותו, שלא יהיו דבריו נכתבין בכח הזכרון של התלמיד שאינו הגון...!'

ציונים ומראי-מקומות

זלפרוס ידיה?...' – על החזקת כהונה על ידי נשיאות כפים (ואיסור זר לפרוס כפיו) – ע' בפוסקים – יו"ד סא, יא; חדושי הגרז"ר בענגיס ח"ב ה; (אג"מ או"ח ח"ב לב).

'אנסיה ליה עדניה' – רש"י כתב שהיה עוסק לתלמידיו בעת שהצבור נאספים לבית הכנסת. ומשמע שלא היה מתפלל בבית הכנסת. וכן נראה ממה שאמר אביי (בברכות ח.) 'מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא... לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא'. (ואולם במגילה כט. אמר

אביי להפך, שלאחר ששמע, היה גורס בבית הכנסת. וע' במהרש"א ובטורי אבן – מגילה שם; מגדים חדשים – ברכות שם. ע"ע במובא לעיל קכב, בגדרי חיוב תפילה בציבור).

ר'בא ור'ב ספרא איקלעו לבי מר... – ע' שו"ת חכם צבי (ע); פרי יצחק (ח"ב לא) שנשאו ונתנו מכאן אודות מכרי כהונה – ליטול מהם כדי לתת לצורבא מרבנן. (ואודות מי שכיבד סנדק ומוהל, ונודמן לו צורבא מרבנן – אם מותר לחזור בו ממה שאמר, ולכבד את הת"ח).

ז'פשיטה דקרא במאי כתיב? אמר ליה: בשונה לתלמיד שאינו הגון... – על ריבוי פנים ב'פשוטו של מקרא' – ע' לקט שיחות מוסר לר"א שר, ח"ב עמ' ססא ואילך; מבוא לספר 'פרקי מועדות' לר"מ ברויאר; יסודות בהוראת המקרא – לר"מ ארנד.

דף קלד

'אמר רב: לא שנו אלא ששקל לעצמו, אבל שקל לו טבח – הדין עם הטבח... רב אמר: מתנות כהונה נגזלות' – לפרש"י ותוס', הכהן יכול לדון הן עם הטבח הן עם הלוקח. ואולם הרמב"ם פרש שכיון שמתנות כהונה נגזלות, הרי פקעה מצוותן אפילו הן בעין, ויכול הלוקח לאכול את המתנות, שהרי המוכר ע"י גזלתו הוציאן והפקיען ממצוותן. (ואף המוכר פטור בדיני אדם, כדין מזיק וגזול מתנות כהונה. וסובר הרמב"ם שאעפ"י שמשתרשי ליה ומרויח ממונן במכירתו – פטור, וכנ"ל קלא. עפ"י הר"ן. ומשמעות לשון הר"ן (לעיל) נראה שזה רק כאשר נתכוין להפקיע מצוותו במכירתו, אבל מכר ולא נתכוין לגזול מהכהן – לא פקעה מצוותו. ואולם הרמב"ם לא חילק בדבר, ומשמע שבכל אופן פטור. ע' בשו"ת אחיעזר ח"ב לו, ב. עוד בהסבר שיטת הרמב"ם – ע' זכר יצחק (יב); אבי עזרי – בכורים ט, יד).

'חורי הנמלים שבתוך הקמה... רבי מאיר אומר: הכל לעניים, שספק לקט – לקט...' – מובא במרדכי, שרבנו משולם הקשה לרבנו ברוך, מדוע אין הולכים אחר הרוב, ורוב הקמה של בעל הבית היא? ותיירץ לו שני תירוצים: אחד, משום 'עני ורש הצדיק' יש ליתן לעניים. ועוד, משום שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי.

האחרונים הרבו מו"מ בבאור שני התירוצים, מדוע במקום שיש 'רוב' שייך דין ד'עני ורש הצדיק'. ומה ענין קבוע לגרמים שנמצאים בחור הנמלים – ע': משנה למלך (מתנות עניים ד, ט); רמ"א יו"ד רנט, ו (מהגהות מרדכי – פ"ק דב"ב); קונטרס הספקות (ו); טורי אבן (ראש השנה טו); שערי ישר (ה, יט); קהלות יעקב (גדרים ט ובכורות כ); בית ישי (נג); אגרות משה אה"ע ח"ד סוס"י קיד.

'אמר רבא: הכא פרה בחזקת פטורה קיימא...' – לאו דוקא בגלל חזקת פטור, (והלא באופן שידועה שעת הגירות ואין ידועה שעת השחיטה, הלא יש חזקת-הגוף של הפרה המתנגדת לחזקת הפטור, לומר שנשחטה אחר הגירות), אלא הכוונה שאין חיוב ודאי, לאפוקי בספק לקט שיש כאן מצות לקט בודאות. ומכאן הביא הר"ן (בגדרים ז) הוכחה שספק בגמרא שלא נפשט, לענין מתנות עניים – לקולא. והיינו מאותו הטעם, מפני שעיקר המצוה בספק. (עפ"י חזון איש – ז א), ו בכורות יט, יא. וע' גם במובא לעיל קלא: